

lur ve spermadan insan üretmeyi, tohumdan ekin bitirmeyi, buluttan su indirmeyi ve ağaçtan ateş çıkarmayı inkârcıların mı yoksa Allah'ın mı gerçekleştirdiği sorusu yöneltilir. Birinci bölüm, Hz. Peygamber'e şanı ve azameti yüce olan rabbini ulûhiyetle bağdaşmayan sıfatlardan tenzih etmesini emreden âyetle sona erer (âyet: 8-74).

İkinci bölüm, yıldızların yörüngelerine yemin edilerek ve bunun bilenler için büyük bir yemin olduğu belirtilerek başlar. Yemin konusunun âlemlerin rabbi tarafından Hz. Muhammed'e indirilen vahyin ürünü Kur'an'ın teşkil ettiği belirtilir. Ardından büyük bir lutuf sayılan böyle bir kelâmın kâle alınması ve bu nimete şükredilmesi gerektiği halde onun nankörce inkâr edilmesi hayret verici bir davranış diye nitelendirilir. Ardından inanmayanların en önemli eksiği olan ölüme ve ölüm ötesi âlemine iman konusuna etkili biçimde temas edilerek, "Peki, can boşaza dayandığı ve siz etrafındakiler çaresizlik içinde bakındığınız zaman bizim âhiret yolcusuna sizden daha yakın olduğumuzu biliyor musunuz? Onun sorgu ve ceza âlemine sürüklenmeyeceği iddiasında samimi iseniz ölümü geri çevirmeli değil misiniz?" soruları yöneltilir. Ardından Allah'a yakın olan ve amel defterleri sağdan verilenlerin ebedî hayattaki mutluluğu, gerçeği yalayanların da mutsuzluğuna temas edilir. Süre Resûlullah'a rabbinin ismini ve şanını yüceltmesini emreden âyetle tamamlanır (âyet: 75-96). Mekke döneminin ortalarında inen sûrelerin çoğunda görüldüğü gibi Vâkıa sûresinde de âhirete iman konusu ele alınmış, ebedî hayatta mutlu veya mutsuz olacak insanların yaşantıları tasvir edilmiş, kişiye âhiret incancını oluşturup davranışlarını etkileyecek uyarıcı ve düşündürücü ifadelerle müessir bir üslup içinde yer verilmiştir. Dünya hayatının çekici ve itici yanlarının çoğu zaman kişinin bedeninin yanı sıra psikolojik hayatını da çeşitli yönlerle sürüklemekte olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Bu sebeple Vâkıa sûresi zaman zaman okunmalı, bu sayede kişi mânevî yönelişinde meydana gelebilecek sapmalardan kendini korumalıdır.

Vâkıa sûresi, Resûl-i Ekrem'e diğer peygamberlere verilen ilâhî kitaplara Kur'an'dan tekabül eden süre gruplarından fazla olarak inzâl edilen "mufassal" sûreler içinde yer alır. Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'a erken sayılacak bir yaşta saçlarına ak düşmesinin sebebini sorunca o da, "Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât, Amme yetesâelûn ve İze's-

şemsü küvvirat sûreleri ihtiyarlatmıştır" cevaben vermiştir (Tirmizî, "Tefsîr", 56/6; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 322). Bu sûrelerin ilkinin geçmiş peygamberlerin çetin mücadelelerinden, diğerlerinin kıyametin kopması ve âhiret hallerinden bahsetmesi dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in sabah namazlarında Vâkıa sûresini okuduğuna dair rivayet sahih kabul edilmiştir (Müsned, V, 104; a.e. [Arnaût], XXXIV, 504-505; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 323). "Her gece Vâkıa sûresini okuyan kimse fakirlik çekmez" meâlinde (Zemahşerî, VI, 40; Beyzâvî, IV, 240) Resûl-i Ekrem'e nisbet edilen hadisin sahih olmadığı belirtilmiştir (Zemahşerî, VI, 40-41 [neşredenin notu]; M. Nâsirüddin el-Elbânî, I, 45-46, hadis nr. 290; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 323-324). Bunun dışında sûrenin fazileti için nakledilen bazı rivayetlerin de sıhhati tesbit edilememiştir (Âlûsî, XXVII, 183; Elmalılı, VI, 4700).

Adnân Câbir Muhammed et-Tuveyrîki *Sûretü'l-Vâkı'a ve hüdâhâ ve beyyinatûhâ* (1400/1980, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi), Halil Cebeci *Âhiret Hayatı Açısından Vâkıa Sûresi ve Tefsîri* (1999, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır. André Miquel *l'Événement, le Coran, sourate LVI* adını taşıyan tefsir niteliğinde bir çalışma yapmış (Paris 1992), Mahmûd Muhammed Garîb *Sûretü'l-Vâkı'a ve menhecühâ fi'l-'akâ'id* (Bağdat, ts. [ed-Dârü'l-Arabiyye]), Muhammed b. Muhammed Ebû Şühbe *Tefsîrû Sûretü'l-Vâkı'a: Şuver mine'l-i'câzîl-beyânî ve aḥkâmî'l-me'ânî* (Cidde 1403/1983) ismiyle birer eser kaleme almıştır. Âmir İdan Ali, "Sûretü'l-Vâkı'a: Dav' 'ale'l-kıra'âti'l-Kur'âniyye ve't-tevcihâtî'n-naḥviyye" adlı bir makale yayımlamıştır (Âfâku's-şekâfe ve't-türâs, yıl 2, sy. 48 [Dübeyy 1425/2005], s. 6-22).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 104; a.e. (Arnaût), XXXIV, 504-505; Tirmizî, "Tefsîr", 56/1-6; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidki Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXVII, 266; Vâhidî, *Esbâbû'n-nûzûl* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Kahire 1424/2003, s. 318-319; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvüd v.dğr.), Riyad 1418/1998, VI, 40-41 [neşredenin notu]; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü'l-vecîz* (nşr. Abdüselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1413/1993, V, 238; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, IV, 240; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1408/1988, XVII, 126; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emed – Ömer Abdüselâm es-Selâmî), Beyrut 1421/2000, XXVII, 182-183; M. Fevzi Efen-di, *el-Havâssü'n-nâfi'a fi tefsiri sûretü'l-Vâkıa*, İstanbul 1313; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4700; M. Nâ-

sirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdîsü'z-za'ife ve'l-mevzu'a*, Riyad 1420/2000, I, 45-46, hadis nr. 290; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *el-Eḥâdîs ve'l-âşârü'l-vâride fi fezâ'ili süverü'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Kahire 1421/2001, s. 322-324; Seyyid Muhammed Hüseyinî – Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i Vâkı'a", *DMT*, IX, 387-388.

BEKİR TOPALOĞLU

VÂKİÂT

(bk. NEVÂZİL).

VÂKİATÜ'L-MÜFTİN

(واقعة المفتين)

Osmanlı âlimi
Kazasker Kadri Efendi'nin
(ö. 1084/1674)
müftü ve kadıların
el kitabı haline gelen eseri
(bk. KADRİ EFENDİ).

VÂKİDİ

(الواقدي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Ömer b. Vâkîd
el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî
(ö. 207/823)

Megâzî müellifi, İslâm tarihçisi,
muhaddis ve kadı.

130 (747) yılında Medine'de mevâlî bir aile içinde doğdu. Dedesi Vâkîd'a nisbetle Vâkîdî, dedesinin mevlâsı olduğu, Merv kadısı Abdullah b. Büreyde b. Husayb'in men-sup olduğu Eslem kabilesine nisbetle Eslemî, doğduğu şehre nisbetle de Medenî diye anılmıştır. Babası hakkında, ilim tahsili için memleketi Merv'den Medine'ye göç ettiği dışında kaynaklarda bilgi yoktur. Annesi Fars asıllı İsâ b. Ca'fer'in kızıdır. Amcası Heysem b. Vâkîd ilimle meşguldü, Vâkîdî eserinde ondan iki rivayet nakle-der (*el-Megâzî*, II, 588; III, 1090). Küçük yaşta Medine'de eğitimine başladı; annesi onu ve kardeşi Şemle'yi küttâba gönderdi. Hocaları İbn Ebû Zî'b, ilk derste onların yazı ve kiraatlerini beğenmeyip kendilerini huzurundan kovduysa da öğrenimlerine çok önem veren anneleri ertesi gün derslere devam etmelerini sağladı (İbn Sa'd. *eṭ-Ṭabaḳât: el-Mütemmim*, s. 415; İbn Sa'd bu bilgileri, hocası Vâkîdî'nin Medine dönemi tâbîilerine dair günümüze intikal etmeyen *eṭ-Ṭabaḳât* adlı kitabındaki rivayetlerine dayanarak yazdığı İbn Ebû Zî'b'in hal tercümesinde verir).

VÂKİDİ

Zeki ve kabiliyetli bir çocuk olan Vâkıdî, ilme değer veren bir aile muhitinde İslâmî ilimler bakımından en zengin dönemini yaşayan Medine’de hayatının elli yılını geçirdi. Kur’an ilimleri ve fıkıh yanında hadis toplamaya çok önem verdi; bilhassa megâzî, İslâm tarihi ve tabakatla meşgul oldu. Hadis, fıkıh, siyer ve megâzî âlimlerinin, bunlar arasında tâbiînin son tabakasından olan Muhammed b. Aclân ve Ma’mer b. Râşid gibi hocaların ders halkalarına katıldı. Mâlik b. Enes ve çevresindeki kişilerden, İbn Şihâb ez-Zührî’nin yeğeni Muhammed b. Abdullah ile Muhammed b. Aclân, İbn Cüreyc, Üsâme b. Zeyd el-Leysî, Mahreme b. Bükeyr el-Medenî’den ve daha birçok muhaddisten hadis aldı. Ma’mer b. Râşid ve Osman b. Dahhâk el-Medenî yanında bilhassa Ebû Ma’ser es-Sindî’den en ince ayrıntılarına kadar megâzî bilgilerini tesbit etti. Ayrıca kendilerinde Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemleriyle ilgili haber ve hâtırat bulunan sahâbî torunlarına, şehid ailelerine ve başka kimselere ulaşarak onların anlattıklarını yazıya geçirdi. Gazve ve seriyyelerin yapıldığı Mekke, Medine ve Hicaz bölgesindeki diğer yerlere gidip incelemelerde bulundu. Ayrıca Hicaz bölgesi dışına da seyahat etti. Böylece *el-Megâzî* adlı eserinde savaşların nerelerde cereyan ettiğini ve bunların coğrafi konumunu ayrı ayrı yazma imkânına kavuştu. Kendisi yirmi yaşında iken Ebû Hanîfe’nin dersine katılmak üzere Kûfe’de bulunduğu sırada onun Bağdat’ta vefat ettiğini duyduğunu anlatır (*et-Tabakât*, V, 425; VI, 369). Bu dönemde ve Bağdat’a yerleştikten sonra Kûfe ve Basra’ya, Dimaşk, Humus ve Rakka’ya gitti. İbn Cüreyc, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Evzâî ve Süfyân es-Sevrî gibi fakihlerden faydalandı. Vâkıdî’nin kîtabet ve tedvin zamanından kalan malzemelerden, bunlar arasında bilhassa Resûl-i Ekrem ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerine ait belgelerden topladığı hadisleri, megâziye, ashaba ve özellikle tâbiine dair bilgi ve haberleri levhalara kaydettiği bilinmektedir. Bu maksatla iki kâtibin kendisi için devamlı çalıştığı, hatta zaman zaman kaybettığı levhaların Medine’de bulunup kendisine iade edildiği belirtilmektedir. İbrâhîm el-Harbî, Vâkıdî’nin Mâlik b. Enes ile İbn Ebû Zi’b’in görüşlerini en iyi bilen sika bir râvi olduğunu ifade eder (Hatîb, III, 6-7). Onun bu çalışkanlığı sonucunda ulaştığı ilmî seviye, biriktirdiği hadis ve megâziye dair zengin levhalar, Mescid-i Nebevî’de bir direğin yanında ders halkası teşkil ederek megâzî konusunda ders ver-

mesini ve bu alanda büyük bir şöhrete ulaşmasını sağladı.

Vâkıdî gençlik yıllarında Medine’de buğday ticaretiyle de uğraştı. Eli çok açık olduğundan hep malî sıkıntı içerisinde ve ağır borç altında yaşadı. Bu durum, mudârebe usulüyle kullandığı çeşitli kimse-
lere ait 100.000 dirhem sermayesini tüketerek iflâs etmesine yol açtı. Bu sırada Hârûnürreşid, veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî’den hac farızası sırasında kendisine Medine’de rehberlik yapacak birini bulmasını istemiş, vezire bunun için Vâkıdî tavsiye edilmiştir. Onun Cebrâil’in vahiy getirdiği yerler, şehidlerin mezarları, Medine’deki diğer mekânlarla ilgili verdiği bilgilerden, ayrıca ahlâkımdan son derece memnun kalan Hârûnürreşid kendisine 10.000 dirhem hediye verip Bağdat’a davet etti. Vâkıdî burada Vezir Yahyâ ile çok yakın bir dostluk kurdu. Onun talebesi ve kâtibi İbn Sa’d, hocasının bu rehberliğini kendi ağzından uzun uzun anlatmasına rağmen ziyaretin tarihini vermez (*et-Tabakât*, V, 425-426). Taberî 170-179 (787-796) yılları arasında halifenin altı defa hac için Hicaz’a gittiğini söyler, ancak Vâkıdî’nin Medine’deki rehberliğine hiçbir işarette bulunmaz. Bazı araştırmalarda 170 (787), bazılarında 179 (796) yılı tercih edilmekteyse de Taberî’nin bir kaydından hareketle bunun 170 (787) yılında meydana gelmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir (*Kitâbü’r-Ridde*, nşr. Muhammed Hamîdullah, neşreden giriş, s. 11; Taberî, VIII, 234, 238, 239, 241, 255, 261; *İA*, XIII, 150-151; Şulul, s. 98-102; Öz, s. 301).

Vâkıdî daha sonra Abbâsî sarayı ile kurduğu dostluktan faydalanmak için Bağdat’a gitmek üzere Medine’den ayrıldı (180/796). Hârûnürreşid ile Yahyâ el-Bermekî’nin Rakka’da bulunduğunu öğrenince Fırat nehri üzerinden sandalla çileli bir yolculuktan ve günlerce bekledikten sonra Bekkâr ez-Zübeyrî’nin aracılığıyla vezire buluştu. Perişan halini gören Yahyâ el-Bermekî kendisine yardım etti. Vâkıdî’yi teravih namazlarından sonra gece sohbetlerine çağırır, her gece ona 500 dinar başlıyordu (İbn Sa’d, V, 430). Vâkıdî, sorulara verdiği cevaplar yanında zikrettiği hadislerle de Yahyâ el-Bermekî’nin ilgisini çekti. Güzel elbiseler giyerek bayram namazına gelmesini isteyen Yahyâ el-Beymekî kendisini Hârûnürreşid’in huzuruna çıkardı. Halife Medine’de kendisine rehberlik yaptığını hatırlayıp 30.000 dirhem ihşanda bulundu. Bağdat’a yerleşen Vâkıdî ailesini getirmek için Medine’ye gitmek isteyince vezir onun yanına bir

görevli verip bütün masraflarının karşılanmasını emretti. Medine’den ailesiyle birlikte dönerek Bağdat’a yerleşen Vâkıdî, Yahyâ el-Bermekî’nin yardımlarını ve dostluğunu hiç unutmadığını, 187 (802) yılında iktidardan düştükten sonra da kendisini daima hayırla yâdettiğini söyler (kendi ifadeleri için bk. *a.g.e.*, V, 426-433).

Bağdat’ta tedris ve ilmî faaliyetlerle telif çalışmalarına devam eden Vâkıdî, 204 (819) yılında Me’mûn tarafından şehrin doğusundaki Askerûlmehdî’ye (Rusâfe) kadı tayin edildi ve Rusâfe Camii’nde cuma namazını kıldırma görevlendirildi. Vâkıdî’nin ölümüne kadar bu vazifede kaldığı bilinmektedir. Ancak bazı kaynaklarda onun 187’de (803) Hârûnürreşid tarafından bu göreve getirildiği (İbn Hacer, IX, 364), hatta Irak kadılığına da üstlendiği ve Halife Emîn döneminde de bu makamda kaldığı zikredilir (*İA*, XIII, 151). Muhammed Hamîdullah ise Vâkıdî’nin Halife Emîn devrinde kardeşi Me’mûn ile mücadeleye başlaması üzerine kadılıktan ayrıldığını ve iktidara gelen Me’mûn tarafından bu göreve yeniden getirildiğini söyler (*Kitâbü’r-Ridde*, nşr. Muhammed Hamîdullah, neşreden giriş, s. 12). Tarihiçi Ya’kûbî de onun adını Halife Emîn dönemi fakihleri arasında zikreder; ancak Hârûnürreşid devrindeki fakihler içinde saymaz (*Tarih*, II, 431-432, 443). Hatîb el-Bağdâdî’nin Mısır Kadısı Hârûn b. Abdullah ez-Zührî’den naklettiğine göre Vâkıdî, Halife Me’mûn’a borçlarının çokluğu yüzünden çektiği sıkıntıları bildiren bir not gönderir. Halife bu notun arkasına, “Sende iki haslet var, biri cömertlik, diğeri hayâ; cömertlik elinde bulunanı harcamana yol açtı. Hayâ ise durumunu bildirmene engel oldu. Gerekenin yapılmasını emrettim. Sen babamın döneminde kadı iken Mâlik b. Enes’ten naklen Resûlullah’ın bir hadisini rivayet etmiştin...” diye yazar ve cömertlikle ilgili hadisnin metnini kaydeder. Bu rivayette ayrıca kendisine 100.000 dirhem ihşan edildiği, Vâkıdî’nin ise ihşandan ziyade unuttuğu hadisnin hatırlatılmasına sevindiği belirtilir (*Tarihü Bağdâd*, III, 19; ayrıca bk. İbnü’n-Nedîm, I/2, s. 308; Şulul, s. 106-107; Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsir es-Sellûmî, I, 154-156; *İA*, XIII, 151). Bütün bu rivayetler Vâkıdî’nin Me’mûn’dan önce de kadılık yaptığını göstermektedir. Öte yandan onun halifelerle dostluğuna rağmen ömür boyu maddî sıkıntı çektiği anlaşılmaktadır. Vâkıdî’nin Vezir Yahyâ ile Abbâsî halifelerinden aldığı yardımların 600.000 dirheme ulaşmasına karşılık bu paraların bir yıl süreyle kendisinde kalmayıp harcadı-

ğından zekât vermediğini söylemesi çok müsrif olduğunun bir kanıtıdır (Hatîb, III, 20). Vâkıdî kadılık görevi sırasında 11 Zilhicce 207 (27 Nisan 823) tarihinde vefat etti; cenaze namazını Bağdat'ın batı tarafının kadısı İbn Semâa et-Temîmî kıldırdı ve Hayzûrân Mezarlığı'na defnedildi. Borçlarını, hatta kefen parasını Halife Me'mûn'a vasiyet etmiş, o da bunu yerine getirmiştir.

Vâkıdî, I (VII) ve II. (VIII.) yüzyıllarda İslâm dünyasında yaygın olan ilimlerle ilgili sahife, cüz, risâle ve kitap türünden eserlerin gayretli bir derleyicisiydi. Onun biyografisini yazanların verdiği bilgiye göre vefat ettikten sonra geriye iki hizmetçisine gece gündüz istinsah ettirdiği 600 sandık dolusu kitap bırakmıştır. Bunlar arasında 2000 dinar ödenerek satın alınmış kitaplar da bulunuyordu. Halife Me'mûn, "Onun kitapları kadar kitap Bağdat'a gelmedi" sözleriyle kütüphanesinin değerini takdir etmiştir. Bu koleksiyon Vâkıdî'nin İslâm ilimlerinin çeşitli alanlarını kapsayan çalışmalar yapmasını sağlamıştır. İbn Sa'd'a göre Vâkıdî başta siyer ve megâzî olmak üzere fütuhât tarihini, insanların hadis ve fıkıh sahalarındaki ihtilâflarını ve icmâlarını iyi bilen bir âlimdi; ayrıca bunları istihrâc, vaz' ve tahdîs yoluyla eserlerinde açıklayıp tefsir etmiştir (*et-Tabakât*, V, 425).

Vâkıdî'nin olayların cereyan ettiği yerlere giderek sahâbî torunlarından ve şehid çocuklarından aldığı bilgilerle diğer yollardan elde ettiği rivayetlerin sayısının 20.000'e ulaştığı zikredilmektedir. Ancak Vâkıdî, muhaddisler tarafından meçhul râvilerden münker hadisler aldığı iddia edilerek ağır ithamlara mâruz kalmış ve eleştirilmiştir. Diğer taraftan isnadlarında senedleri ayrı ayrı zikretmenin uzun zaman alacağı düşüncesiyle sık sık telfike başvuran Vâkıdî bundan dolayı cerhedilmiştir. Bu hususta kendisini tenkit edenlerin başında gelen Ahmed b. Hanbel, "Onun inkâr edilecek bir durumu yok, ancak isnadları topluyor ve bazı konularda ihtilâfa düşen bir zümreden tek bir sıyakla tek bir metin getiriyor" demiştir. Yine Ahmed b. Hanbel'in, "Vâkıdî yalancının biri, hadisleri kalbediyor, Zührî'nin hadisini Ma'mer'in hadisine ekliyor ve buna benzer şeyler yapıyor" şeklindeki ifadesi de cerh ve ta'dîl âlimlerinin çoğunluğu tarafından onun rivayet ettiği hadislerin reddedildiğini göstermektedir (Vâkıdî'yi cerhedenler ve gerekçeleri için bk. Öz, s. 305-306). Vâkıdî, Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme'nin mevlâsının adıyla şöhret bulan "Nebhân hadi-

si"ni Ma'mer-Zührî-Nebhân-Ümmü Seleme tarihiyle rivayet etmiş, Ahmed b. Hanbel ise Yûnus dışındakilerin bu hadisi nakletmediğini ileri sürerek Vâkıdî'den hadis yazmanın doğru olmadığını söylemiştir. Ancak hadisin başka tarihlerle de rivayet edildiği görülünce Ahmed b. Mansûr er-Remâdî, "Bu Vâkıdî'ye yapılan zulümlerden biridir" şeklinde tepki göstermiştir. Remâdî'nin bu sözü Vâkıdî'ye yönelik tenkitlerin her zaman haklı sayılmayacağını ortaya koymaktadır. Muhaddislerle cerh ve ta'dîl âlimlerinin Vâkıdî'ye yönelttikleri bu ağır tenkitler hadis rivayeti ve tarih arasındaki farktan ileri gelmektedir. Hadisler genellikle kısa ve olayların birbirine bağlı unsurlarıyla anlatılmasının gerektiği metinlerdir. Tarih yazıcılığında ise olayları birbirine bağlamak suretiyle anlatım esastır. Vâkıdî'nin birçok hadisin senedini birleştirerek vak'ayı anlatması ilk defa kendisinin başvurduğu bir usul değildir. İbrâhim el-Harbî'nin işaret ettiği gibi siyer ve megâzî telifinde aynı usulü hadiste otorite kabul edilen Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Hammâd b. Seleme, Âsım b. Ömer b. Katâde ve İbn İshak da kullanmıştır. Muhammed Hamîdullah, aynı konuda başka bir örnek vererek bu usulün yalnızca tarihçilere inhisar etmediğini belirttikten sonra İmam Buhârî'nin *el-Câmi'u's-ş-şâhîh*'inde yirmiden fazla yerde aynı usule başvurduğunu söylemekte ve bazılarının yerini göstermektedir (*Kitâbü'r-Ridde*, nşr. Muhammed Hamîdullah, neşreden giriş, s. 13-14). Diğer taraftan Vâkıdî'yi savunanlar da olmuş, başta İbn Sa'd, Mücâhid b. Mûsâ, Derâverdi, Ömer en-Nâkîd, Muhammed b. İshak es-Sâgânî, Mus'ab ez-Zübeyrî, İbrâhim el-Harbî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Yezîd b. Hârûn gibi muhaddis ve tarihçiler kendisini sika kabul etmiştir (diğer talebeleri için bk. Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, IX, 455). Hadis rivayetinde Vâkıdî'yi güvenilir kabul edenler dahil onun siyer ve megâzî, ahhâr ve fıkha dair rivayetleri hakkında olumsuz görüş bildiren bulunmadığı gibi bilhassa megâzî sahasında otorite kabul edilmiştir. Kendisini en çok eleştirenlerden Ahmed b. Hanbel'in her cuma günü yeğeni Hanbel b. İshak'ı Vâkıdî'nin kâtibi İbn Sa'd'a göndererek onun hadislerinden ikişer cüz aldirdiği, bunları inceledikten sonra iade ettiği ve başka cüzler de getirttiği kaydedilmiştir. Öte yandan Ahmed b. Hanbel'in Vâkıdî'ye karşı tavrı almasında mihne olayını başlatan Me'mûn ile Vâkıdî'nin arasının iyi olmasının bir etkisi yoktur; çünkü mihne uygulaması Vâkıdî'nin vefatından son-

ra başlatılmıştır (cerh ve ta'dîliyle ilgili değerlendirmeler için bk. Hatîb, III, 3-20; Şulul, s. 198-205; Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsir es-Sellûmî, I, 107-134; Öz, s. 305-308, 319-322).

Cerh ve ta'dîl âlimleri Vâkıdî'yi eleştirmekle birlikte kendisini hiçbir zaman Şîilik'le itham etmemiştir. Ancak ılımlı bir Şîi olan İbnü'n-Nedîm, Vâkıdî'nin Hz. Ali'nin Mûsâ'nın asâsı, İsa'nın ölümleri diriltmesi gibi Hz. Peygamber'in mucizesi sayıldığını ifade eden hadisi rivayet etmesini delil göstererek ilk defa onu "müteşeyyi" diye nitelemiş ve takıyyeye başvurduğunu iddia etmiştir (*el-Fihrist*, I/2, s. 308). Bazı son dönem Şîi araştırmacıların da onu Şîi kabul ettikleri görülmektedir. Ancak bu itham Hz. Ali'nin lehine ve aleyhine bütün haberlerin onun rivayetleri arasında yer aldığı belirtilerek reddedilmiştir. Ayrıca Vâkıdî'nin Abbas b. Abdülmuttalib'i Bedir esirleri arasında zikretmemesi ve divan teşkilâtında Hz. Ömer'in onun isteklerini ön plana çıkarması gibi Abbâsî ailesine taraftarlık isnadı da aynı şekilde dayanaksızdır ve ciddi bulunmamıştır (*el-Megâzî*, neşreden giriş, I, 16-18; Şulul, s. 205-208; Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsir es-Sellûmî, I, 135-153; Öz, s. 308-311).

Eserleri. Vâkıdî dinî ilimler ve tarih alanında birçok eser telif etmiştir. İbnü'n-Nedîm yirmi sekiz kitabının adını verir (*el-Fihrist*, I/2, s. 308-309); bunların sayısını kırka kadar çıkarırlar olduğu gibi kitap isimlerinde de bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Ancak onun eserlerinin neredeyse tamamı günümüze ulaşmamıştır (Şulul, s. 110 vd.). **A) Kur'an İlimleri, Hadis ve Fıkıh.** 1. *Kitâbü Zikri'l-Kur'an*. Vâkıdî'ye isimleri farklı şekillerde yazılmış *Kitâbü't-Terğib (Rağib) fi 'ilmi'l-Kur'an* ve *Tefsîrü'l-Kur'an* adlı eserler nisbet edilmişse de muhtemelen bunların hepsi tefsirle ilgili tek bir eserdir (Şulul, s. 116-117). 2. *Kitâbü Gâlati'l-hadîş*. 3. *Kitâbü's-Sünne ve'l-cemâ'a ve zemmi'l-hevâ' ve terki'l-hurûc fi'l-fiten*. Fetihler sonucunda bazı bölgelerde ortaya çıkan bid'at ve hurafeleri önlemek amacıyla gerçek İslâm inancını ortaya koyan risâlelerin ilk örneklerindendir (*DİA*, XXVI, 116; XXXVIII, 153). 4. *Kitâbü'l-Âdâb*. 5. *Târîhu'l-fukahâ*. 6. *Kitâbü's-Siyer (Kitâbü's-Sire)*. Eserin Resûlullah'ın hal tercümesi için değil devlet umumi hukukuna dair olduğu, İmam Şâfiî'nin *el-Üm* adlı kitabında (IV, 260-291) *Siyerü'l-Vâkıdî* adıyla zikredilmesinden anlaşılmaktadır (Şulul, s. 112-113). 7. *Kitâbü'l-Menâkîh*. 8. *Kitâbü'l-İhtilâf*. Eserde Medine ve Kûfe fakihleri-

VÂKİDİ

nin belli başlı konulardaki farklı görüşleri ele alınmıştır.

B) Siyer ve Megâzi, Tarih ve Fütuh. 1. Mevlidü'n-nebî. Otuz varaklık bir nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunan eserin (Sîre, nr. 74) Vâkıdî'ye nisbeti doğrulanmış değildir. İbn Hacer el-Heytemî'nin eserinde yer alan Vâkıdî'ye ait altı sayfalık bir metin Urfa ve çevresinde mevlidhanlar arasında *Mevlidü'l-Vâkıdî* diye meşhurdur (Şulul, s. 118-119). **2. Kitâbü't-Târihi'l-kebir.** İbnü'n-Nedîm'in *Kitâbü't-Târih ve'l-meğâzi ve'l-meb'as* adıyla kaydettiği eserle bu eserin aynı kitap olması kuvvetle muhtemeldir. Bu hususun eseri nakleden râvinin ona farklı bir isim vermesinden kaynaklandığı, ayrıca ikinci ismin İbn İshak'ın *Kitâbü'l-Mübtade'* ve'l-meb'as ve'l-meğâzi'sinden ilham alınarak konduğu söylenebilir. Kitabın Hz. Peygamber öncesini, siyer ve megâzi ile Hz. Peygamber sonrası halifeler tarihini ele alan hacimli bir eser olduğu anlaşılmakta ve aşağıda zikredilecek kitap ve risâleler bu eserin bölümlerinden meydana geldiği, başlıkları dolayısıyla ayrı ayrı kaydedildiği intibainı uyandırmaktadır. Müstakil bir kitap veya bu kitabın bir bölümü kabul edilen *Kitâbü'l-Megâzi* hariç *Kitâbü't-Târih* ve diğerleri günümüze ulaşmamıştır. Çok geniş biçimde ele alınan siyer ve megâzi konuları ile Hz. Peygamber'den sonraki siyasî ve askerî gelişmeler yanında bilhassa fetihler, düşünce akımları, divan teşkilâtı ve para darbının, imar ve iskânla ilmî faaliyetlerin anlatıldığı bu eser ve bölümleri başta İbn Sa'd olmak üzere Ebü'l-Velid el-Ezrakî, İbn Şebbe, İbn Kuteybe, Belâzürî, İbn Cerîr et-Taberî, Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, Ebü'l-Ferrec el-İsfahânî, Fâkihî, İbn Hubeys, İzzeddin İbnü'l-Esir ve Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr gibi tarihçilerin kitaplarına aldıkları haber ve rivayetlerden öğrenilmektedir. Kaynaklarda ayrı birer kitap veya risâle şeklinde kaydedilen bölümler şunlardır: *Kitâbü Ahbâri Mekke*, *Kitâbü Emri'l-Habeşe ve'l-fil*, *Kitâbü Harbi'l-Evs ve'l-Hazrec*, *Kitâbü Zikri'l-ezân*, *Kitâbü Vefâtî'n-nebî*, *Kitâbü Ezvâcî'n-nebî*, *Kitâbü Tu'ami'n-nebî*, *Kitâbü't-Tergîb fi 'ilmi'l-meğâzi ve gâlati'r-ricâl*'dir. Hz. Peygamber'den sonraki bölüm başlıkları da şöylece sıralanabilir: *Kitâbü Sireti Ebî Bekr ve vefâtihî*, *Kitâbü's-Sakîfe ve bey'ati Ebî Bekr*, *Kitâbü'r-Ridde ve'd-dâr*, *Kitâbü Fütûhi'l-'Irâk*, *Kitâbü Fütûhi's-Sâm*, *Kitâbü Medâ'i Kureys ve'l-Enşâr fi'l-ka'at'i*, *Vaz'u 'Ömer ed-devâvin ve taşnîfü'l-kabâ'il ve merâtibihâ ve ensâbihâ*, *Ki-*

tâbü'l-Cemel, *Kitâbü Şiffin*, *Kitâbü Mevlidi'l-Hasan ve'l-Hüseyin*, *Kitâbü Mahteli'l-Hüseyin*, *Kitâbü Darbi'd-dennânir ve'd-derâhim*. Bunlardan basılmış bulunan, fakat Vâkıdî'ye nisbeti doğru olmayan *Kitâbü'r-Ridde* ve fütuh kitaplarıyla ilgili bazı tesbitleri kısaca zikretmek gerekir. Kaynakların verdiği bilgilere göre Vâkıdî'nin *Kitâbü'r-Ridde*'yi eserinin bir bölümü halinde kaleme aldığı kesindir. Bazı müellifler onun bu kitabından nakiller yapmıştır (bilhassa bk. İbn Hubeys, I, 17 vd.). İbnü'n-Nedîm'in *Kitâbü'r-Ridde ve'd-dâr* ismiyle kaydettiği kitabın adında geçen "Dâr" Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle ilgili ayrı bir risâle kabul edilmektedir. Bu hususu göz önüne alan Muhammed Hamîdullah, Hindistan'ın kuzeyindeki Bankipûr şehrinde Hudâbahş Han'ın kütüphanesinde Vâkıdî adına 1042 numara kayıtlı, İbn A'sem el-Kûfî tarafından rivayet edildiği belirtilen bir yazmayı Vâkıdî'ye nisbet ederek *Kitâbü'r-Ridde ve nebze min fütûhi'l-'Irâk* adıyla yayımlamıştır (Paris 1409/1989). Birer yıl arayla iki Arap araştırmacısı tarafından iki baskısı daha yapılan bu kitabın (neşirleri için bk. bibl.) Vâkıdî'ye ait olmadığı ve İbn A'sem el-Kûfî'nin *Kitâbü'l-Fütûh*'unun riddeyle ilgili bölümüyle Irak'ın fethine ait küçük bir parçasından meydana geldiği anlaşılmıştır (krş. *Kitâbü'r-Ridde*, s. 20 vd.; İbn A'sem el-Kûfî, I, 2 vd.). Vâkıdî üzerine yaptığı çalışmasında Sellûmî, Bankipûr'daki yazma eserin Vâkıdî'ye nisbet edilemeyeceğine dair görüşlerini Abdülazîz el-Beytî'nin İbn A'sem üzerine yaptığı yüksek lisans tezinden faydalanarak şöylece açıklamaktadır: Bu yazmanın gerçek adı *Kitâbü'l-Fütûh* veya *Fütûhu'l-İslâm* olup İbn A'sem el-Kûfî'nin kitabının satır satır kopyasıdır. Bu parçada yer alan senedlerde Vâkıdî'nin adıyla birlikte İbn İshak'ın adı da geçmektedir; halbuki Vâkıdî, İbn İshak'tan hiç rivayette bulunmamıştır. Diğer taraftan İbn Sa'd, İbn Hubeys ve İbn Hacer'in riddeyle ilgili doğrudan Vâkıdî'den aldığı rivayetlerle bu eserdeki rivayetler arasında uyum yoktur (*el-Vâkıdî*, I, 97-101).

Fetihler tarihi müellifi sıfatıyla büyük şöhrete ulaşan Vâkıdî'nin adları verilen fütuh kitaplarından hiçbirisi zamanımıza kadar gelmemiştir. Bu konuda onun toplayıp yazdığı haberlerden bazıları daha sonraki tarihçilerin günümüze ulaştırdıklarından ibarettir. Dünya kütüphanelerinde kendisine nisbet edilen bu eserlerin birçok yazması bulunmaktadır. Bir kısmının pek çok defa basılan metinleri yanında

Türkçe, Almanca ve İngilizce'ye tercümeleleri yapılmıştır. Bunlar destanî mahiyette çok muahhar müellifler tarafından kaleme alınmış ve şöhretinden dolayı Vâkıdî'ye nisbet edilmiş apokrif metinlerdir (ayrıca bk. Şulul, s. 147-154; Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsir es-Sellûmî, I, 93-95; Öz, s. 326-327). **3. Kitâbü't-Tabakât.** Bu eser de zamanımıza intikal etmemiştir. Ancak İbn Sa'd, *Tabakât*'ının birçok bölümünde onun haberlerine dayanmış ve kendisinden 1000'e yakın yerde ictibasta bulunmak suretiyle âdeta hocasının kitabını muhafaza etmiştir. Ayrıca eserinin başına iki cilt halinde yazdığı siyer kısmında da hocasından çok geniş nakillerde bulunmuş, Mekke ve Medine dönemleri yanında bilhassa Hz. Peygamber'in davet mektupları ile vefatına dair haberleri onun eserinden aktarmıştır. Halife b. Hayyât ve İbn Abdülber en-Nemerî gibi tabakat müellifleri de eseri kaynak olarak kullanmıştır. **4. Kitâbü'l-Megâzi.** *Kitâbü't-Târih*'in önemli bir bölümünü teşkil eden, gazve ve seriyyelerin çok geniş biçimde yer aldığı eser Vâkıdî'nin günümüze tam olarak ulaşan tek eseridir. Bu bölümü rivayet eden İbnü's-Selci, Vâkıdî'nin rivayet aldığı yirmi beş şeyhinin adını zikreder. Müellif Resûl-i Ekrem'in gazvelerinin ve seriyyelerin adlarını, kumandanlarını, tarihlerini ve onun Medine'den ne kadar ayrı kaldığını yazar. Bunun yanında Resûlullah'ın sefer esnasında Medine'ye kimleri vekil bıraktığını ve savaşlarda kullanılan şiarları kaydettikten sonra Kureys'e karşı ilk silâhlı mücadele olan Hamza b. Abdülmutilib Seriyyesi'yle eserine başlar. Hz. Ebû Bekir'in emîr-i hac tayin edildiği 9. yıldaki hac ile Resûlullah'ın 10. yıldaki Vedâ hacına ve burada okuduğu hutbeye yer verir. Savaş tarihlerini göstermede çok titiz davranan Vâkıdî bu yönüyle seleflerinden ve bilhassa İbn İshak'tan ayrılır. Bunların yanında bizzat giderek incelediği savaş yerleri hakkında topografik bilgiler de nakleder ve Hz. Peygamber'in savaş planlarını anlatır. Bu bilgiler müslüman coğrafyacılar yanında Belâzürî gibi bölge ve şehir fetihlerine dair eser yazan tarihçiler için de rehber niteliğindedir. Vâkıdî, haberlerin senedlerini değerlendirip tercihini ortaya koyması bakımından da temayüz eder. Onun konuyla ilgili farklı rivayetleri araştırması ve bunları tartışması, İslâm dünyasında tenkidî tarih anlayışının ilk örneklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Vâkıdî'nin *el-Megâzi*'de kullandığı kaynaklar arasında hadislerin kitâbet, tedvin ve tasnif çalışmalarının metinleri

yanında Hz. Peygamber döneminden kalma davet mektupları, antlaşma ve iktâ metinleri gibi belgelerden ve savaşlarla ilgili bilgilere sahip kişilerden elde edilen haberler de yer almıştır. Vâkıdî ayrıca müslümanların ve müşriklerin bayrakları, savaş hazırlıkları, savaş düzenleri ve ordularının sayısı gibi konularda bilgi aktarır. Müşriklerin kervanlarını, putlarla münasebetlerini, halkın yiyeceklerini ve alışkanlıklarını, ziraî durumunu, müşrik kadınlarının savaşlarda ön sıralarda yer almasını, bazı meşhur savaşlarda ölenlerin isimlerini, esirlerin listesini, ele geçen ganimetlerin taksimini, bilhassa savaşlarla ilgili nâzil olan âyetleri ve bazı fikhî meseleleri zikreder.

Vâkıdî'nin doğrudan veya dolaylı şekilde bilgi aldığı kişilerin çoğu muhaddistir. Bununla birlikte kaynakları arasında Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde gibi siyer ve megâzî sahasında meşhur olanlar yanında Ebû Ma'sher es-Sindî, Ma'mer b. Râsîd ve Mûsâ b. Ukbe gibi megâzîye dair müstakil eserleri bulunan hocaları da vardır. Ancak Vâkıdî eserinde İbn İshak'a hiç yer vermediği gibi ondan herhangi bir rivayet de nakletmemiştir. Bu husus özellikle çağdaş araştırmacılar tarafından çok tartışılmış, Vâkıdî'nin İbn İshak'tan intihal yaptığı, kendisini rakip gördüğü, eserlerinden faydalandığı halde bazı değişiklikler yapmak suretiyle bunu saklamaya çalıştığı şeklinde görüşler ileri sürülmüştür. Horovitz, *el-Megâzî*'deki birleşik senedlerden sonra zikredilen "dediler" veya, "Zikrettiğim râviler dışında bana bilgi veren başka sika râviler de vardır" şeklindeki ifadelerin İbn İshak'a atf olduğunu ileri sürmüştür (*İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, s. 107). İmam Mâlik'in diğer Medinelî muhaddislerin İbn İshak'ı bilhassa Ehl-i kitabın rivayetlerine itibar ettiği için eleştirmelerinden dolayı Vâkıdî'nin onun ismini zikretmekten çekindiği, ayrıca savaşların tarihlendirilmesi hususunda İbn İshak'tan farklı tarihler verdiği yorumu da yapılmıştır. Diğer taraftan Vâkıdî henüz doğmadan önce İbn İshak Medine'den ayrıldığı için onunla hiç görüşmediği, İbn İshak'ın kaynaklarına bizzat kendisinin de ulaşabildiği, bu bakımdan benzerliklerin tabii karşılanması gerektiği gibi görüşler de ileri sürülmüştür. Bazı araştırmalarda yer alan Vâkıdî'nin *el-Megâzî*'sinde İbn İshak'ın adını hiç zikretmemesine mukabil *Kitâbü'r-Ridde* ve *Fütûh* adlı kitaplarında ondan faydalanıp rivayet aldığı dair kayıtların bu eserlerden elde bulunanların ona ait olmadığı kabul edildiğinden nazarı itibara alınmama-

sı gerekir. Taberî'nin *el-Muntehab min Kitâbi Zeyli'l-Müzeyyel*'inde yer alan, Vâkıdî'nin İbn İshak hakkında Hz. Peygamber'in megâzisi, Araplar'ın ahbâr, eyyâm, ensâb ve eş'ârını çok iyi bildiği, bütün bu sahalarda sika sayıldığı yolundaki ifadesi onun İbn İshak'a karşı olmadığını, aksine kendisini takdir ettiğini gösterir, ancak *el-Megâzî*'sine ondan niçin rivayet almadığını açıklamaz (XI, 654). Bu konuyu *el-Megâzî*'den örnekler vererek geniş biçimde inceleyen Şaban Öz, Vâkıdî'nin İbn İshak'ı zikretmesi halinde kendi orijinalitesini, yetkinliğini kaybedeceğini, bir nevi nâkil durumuna düşeceğini, bunun yerine İbn İshak'ı atlayarak başka kaynaklar aracılığı ile İbn İshak'ın ulaştığı haberlere ulaşmaya çalıştığını, ulaşamadığı durumlarda da metinler üzerinde oynayarak İbn İshak'tan faydalandığını söyler (*İlk Siyer Kaynakları*, s. 318; ayrıca bk. s. 311-319).

el-Megâzî'nin baştan üçte bir hacmindeki kısmını ilk defa Alfred Von Kremer *Târîhu Megâzî'n-nebbiyyi s.a.s. (History of Mohammad's Campaigns)* adıyla neşretmiştir (Calcutta 1856). Eserin Mısır'da yapılan ve tam metin olup olmadığı tesbit edilemeyen baskısından (Kahire 1278) sonra Arapça tam metnini ilk defa Abbas eş-Şirbînî (Kahire 1948), ardından Marsden Jones (I-III, London 1966) tahkik ederek yayımlamıştır. Son yayının Beyrut'ta birçok defa ofset baskısı yapılmıştır. İbn Hacer esere *Muntekâ min Megâzî'l-Vâkıdî* adıyla bir ta'lik yazmıştır (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Tarih, nr. 522, vr. 83-150). J. Wellhausen eserin *Muhammed in Medina* adıyla Almanca bir özetini yapmıştır (Berlin 1882). Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4764) mütercimi bilinmeyen 386 varaklık bir Farsça tercümesi ve basılan bir Türkçe çevirisi vardır (İstanbul 1261). *el-Megâzî*'nin metni, A. S. Wensinck'in hazırladığı *Miftâhu künûzi's-sünne*'de hadis kaynaklarından biri olarak yer almıştır. Vâkıdî ve eserleri üzerine Jozef Horovitz (*De Waqidii Libro qui Kitâb al-Magâzi inscribitur*, Berlin 1898), Kasım Şulul ve Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsir es-Sellûmî (bk. bibl.) doktora tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfî, *el-Üm*, IV, 260-291; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 588; III, 1090; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 5-35; a.mlf., *Kitâbü'r-Ridde* (nşr. Muhammed Hamdullah), Paris 1409/1989, s. 20 vd., ayrıca bk. neşreden giriş, s. 7-18; a.e. (nşr. Yahyâ el-Cübûrî), Beyrut 1410/1990; a.e. (nşr. Mahmûd Abdullah Ebû'l-Hayr), Amman 1411/1991; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, V, 425-433; VI, 369; VII, 334-335;

a.mlf., *eş-Tabakât: el-Mütemmim*, s. 415; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 518; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 431-432, 443; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 234, 238, 239, 241, 255, 261; a.mlf., *el-Muntehab min Kitâbi Zeyli'l-Müzeyyel* (a.e., XI içinde), s. 654; İbn A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-Fütûh*, Haydarâbâd-Dekken 1388/1968, I, 2 vd.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), London 1430/2009, I/2, s. 307-309; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 3-21; İbn Hubeys, *Gazavât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, I, 9, 12, 17 vd.; İbn Seyyidünnâs, *Üyûnü'l-eşer*, Kahire 1356, I, 17-21; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 454-469; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 662-663; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 364; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahş fi neş'eti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 30-32; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-'Askalânî*, Bağdad 1978, I, 592-595; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 100-106; Kasım Şulul, *İlk Siyer ve Megazi Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî* (H. 130-207/M.747-823): *Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri* (doktora tezi, 1996), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; J. Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu -İlk Siyer/Megâzi Eserleri ve Müellifleri* (trc. Ramazan Altınay – Ramazan Özmen), Ankara 2002, s. 92-110; a.mlf., "al-Wâkıdî", *El* (Fr.), IV, 1163-1164; Abdülazîz b. Süleyman b. Nâsir es-Sellûmî, *el-Vâkıdî ve Kitâbü'l-Megâzi*, Medine 1425/2004, I-II; Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İstanbul 2008, s. 300-348; J. M. B. Jones, "İbn İshâq and al-Wâkıdî", *BSOAS*, XXII (1959), s. 41-51; İmtiaz Ahmed, "Bir Muhaddis Olarak Vâkıdî" (trc. Ramazan Özmen), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Van 2000, s. 429-440; E. Landau-Tasseron, "On the Reconstruction of Lost Sources", *al-Qantara*, XXV, Madrid 2004, s. 78-91; Ramazan Şegen, "Vâkıdî", *İA*, XIII, 150-153; S. Leder, "al-Wâkıdî", *El*² (Fr.), XI, 111-113; İlyas Çelebi, "Kitâbü's-Sünne", *DİA*, XXVI, 116; a.mlf., "Sünnet", a.e., XXXVIII, 153.

MUSTAFA FAYDA

VAKIF

İslâm ülkelerinin toplum ve kültür hayatında önemli rol oynayan hayır müessesesi.

Sözlükte "durmak; durdurmak, alıkoymak" anlamındaki **vakıf** (vakf) kelimesi terim olarak "bir malın mâlikî tarafından dinî, içtimâî ve hayrî bir gayeye ebdiyen tahsisi" şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder. Fıkıh mezhepleri ve fakihlerin vakfın hukukî niteliği, kurucu unsurları, bağlayıcılık kazanması ve vakfedilen malın mülkiyeti gibi hususlarda nisbeten farklı kanaatler taşımaları sebebiyle vakıf tanımları da değişmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre vakıf, vakfedenin mülk bir aynı mülkiyetinde tutarak menfaatini fakirlere veya bir hayır cihetine tasadduk etmesidir. Ebû Yûsuf ve İmam Muham-